

* ROZHLEDY — MATERIÁLY *

MAGICKÉ PRÓZY VASILIJE BĚLOVA

(* 23. 10. 1932 – † 4. 12. 2012)

Zdeňka Matyušová (České Budějovice)

Abstrakt:

Vasilij Bělov (1932–2012) patří k výrazným představitelům tzv. ruské vesnické prózy. Svou literární činnost začal jako básník a silný poetický cit našel své vyjádření v lyricky nasycené próze. Jeho tvorba je konstantně a pevně spojena se severskou vologodskou vesnicí a sám spisovatel je nerozlučně spjat s přírodním prostředím, což plně a přesně zachycuje ve svých knihách. Vlastní životní osudy se odrážejí v celé Bělovově tvorbě. Svět jeho prózy je vysoce morální, poetický a půvabný. Hodnota jeho děl tkví v silné emocionální bohatosti, ve velké umělecké výraznosti a ve vysokém mravním potenciálu. Vasilij Bělov se nepochybně řadí k nejvýznamnějším současným ruským prozaikům.

Klíčová slova: Vasilij Bělov, severská vologodská vesnice, lyrická próza, emocionální bohatost, umělecká výraznost, mravní potenciál

Magic Prose of Vasilij Belov

Abstract:

Vasilij Belov (1932–2012) belongs to the noticeable representatives of the so called Russian Rural Prose. He started his literary activities as a poet and his strong poetic feelings found their expression in lyrically full prose. His work is constantly and firmly linked with the Northern Vologdian Village and the poet himself is closely connected to natural environment, which is expressed in his books fully and accurately. Belov's life itself is also reflected in his whole work. The world of his prose is highly ethical and moral, poetic and delightful. The value of his works lies in their strong emotional profuseness, in the great artistic strength and in their extremely high moral potential. Vasilij Belov undoubtedly ranges with the most significant contemporary Russian prose writers.

Key words: Vasilij Belov, Northern Vologdian Village, Lyrical Prose, Emotional Profuseness, Artistic Strength, Moral Potential

«Писательство – это магия.»

Василий Белов

Ruský prozaik *Vasilij Bělov* pochází z vesničky Timonicha ve Vologodské oblasti, od roku 1964 žil přímo ve Vologdě a právě v tomto rodném kraji prožil většinu svého života.

S touto částí země jsou spojeny nejen ruské kulturní dějiny, ale i pozoruhodná současnost. Ve Vologdě se narodil a žil preromantický a raně romantický básník Konstantin Nikolaevič Baťuškov (1787–1855) a od poloviny dvacátého století jako duševní dnů zde působil plejáda světově uznávaných ruských spisovatelů. Za všechny uvedme alespoň předčasně zesnulého Nikolaje Rubcova (1936–1971), Leonida Martynova (1905–1980), Sergeje Orlova (1921–1977), Vladimíra Těndrjakova (1923–1984), Viktora Korotajeva (1936–1997), Sergeje Alexejeva (1952), Alexandra Jašina (1913–1969), Viktora Astafjeva (1924–2001) a již jmenovaného Vasilije Bělova, který v prosinci minulého roku nečekaně zemřel (1932–2012).

Jeho životní osudy poznamenala doba válečná i poválečná, poté vystřídal několik dělnických zaměstnání, působil (podobně jako Viktor Astafjev) jako žurnalista v místním tisku, následovalo absolutorium Literárního institutu Maxima Gorkého v Moskvě a návrat do rodného kraje. Důležitým momentem bylo pro Vasilije Bělova setkání se spisovatelem *Alexandrem Jašinem*, který zvláště ve svých dílech *Páky* (orig. Рычаги, 1956), *Vologodská svatba* (orig. Вологодская свадьба, 1962), *Bosky po zemi* (orig. Босиком по земле, 1965) s neochvějnou přímočarostí zobrazoval pestrobarevný život na ruské vesnici.

Vasilij Bělov je jedním z nejvýraznějších představitelů tzv. ruské vesnické prózy, resp. prózy s vesnickou tematikou. Nelze ho pochopit a posuzovat mimo tento literární kontext a vně tohoto unikátního proudu, který se zformoval v ruské literatuře ve druhé polovině předminulého století. K předním představitelům tohoto typu prózy patřili vedle V. Bělova také B. Možajev, F. Abramov, S. Zalygin, V. Solouchin, V. Lichonosov, A. Jašin, G. Trojepolskij, V. Šukšin, V. Rasputin, V. Astafjev, J. Nosov, V. Ličutin, V. Krupin, M. Alexejev a mnozí další. *«Значение деревенской прозы как раз и заключается в том, что, будучи голосом насильственно уничтожающей крестьянской цивилизации, она раскрыла всему миру ее непреходящие духовные ценности. И, выявив несправедливость и корыстолюбие властей по отношению к этой цивилизации, стала той нравственной силой, которая готовила коренные перемены в нашей стране»*.¹

Neutuchající zaujetí V. Bělova literární činností se od samotného počátku projevovalo nejenom přibývajícím počtem knižních titulů, ale především nezdolným úsilím o vlastní koncepci prozaické tvorby. Byl jedním z těch, kteří objevili pro svět i pro samotné Rusko mnohým neznámou pevninu – ruskou vesnici s jejím tradičním prostředím a odvěkým způsobem života, ve kterém pravda, svědomí a soucit měly vždy větší hodnotu než hmotný majetek – a válečné hrůzy i ořesné životní momenty prožívala celá země. *«Я пошел домой... Я думал о том, что, наверное, в старину вот так же, с такой же отрадой, возвышенной и покойной торжественностью ходили мои предки к пасхальной заутрене. Мне было грустно и радостно... В березах и черемухах таялось предчувствие новизны, последний легкий зимний покой, последний сон. Леса вокруг словно подвинулись ближе к деревне...»*²

Svou literární dráhu Vasilij Bělov zahájil básnickou sbírkou s názvem *Moje lesní vesnička* (orig. Деревенька моя родная, 1961), ale i prozaickým debutem *Vesnice*

¹ БОЛЬШАКОВА, А.: Слово о Василии Ивановиче Белове. In: <http://www.rospisatel.ru/>.

² БЕЛОВ, В.: Плотницкие рассказы. In: Избранные произведения в трех томах, т. 2, Москва 1983, с. 256.

Berdajka (orig. Деревня Бердяйка), která byla publikována v téže roce v časopise *Нау и современник*.

Knižní prvotinou Vasilije Bělova bylo *Parné léto* (orig. Знойное лето, 1963). Z výraznějších děl se později objevily prózy *Hořká chuť života* (orig. Привычное дело, 1966), *Tesařské povídky* (Плотничьи рассказы, 1968), *Přes tři řeky* (За тремя волоками, 1968), *Den za dnem* (День за днём, 1972), *Vologodské plkotiny* (orig. Бухтины вологодские, 1972)³, *Polibky jitra* (Целуются зори, 1975). Obsáhlý výběr z jeho prozaické tvorby byl vydán v roce 1973 pod názvem *Pahorky* (orig. Холмы).

Neobyčejně sugestivní kronikou severoruské vesnice dvacátých let je s nepokrytou otevřeností napsaný román *V předvečer* (orig. Кануны, 1972–1976), na něj navazující druhá kniha *Rok velkého přelomu* (orig. Год великого перелома, 1989–1991) a román *Hodina šestá* (orig. Час шестой, 1994–1998), které Vasilij Bělov napsal v období přestavby ruské společnosti. Je rovněž autorem divadelní hry *Nad průzračnou vodou* (orig. Над светлой водой, 1973), dramatických textů *Okresní scény* (orig. Районные сцены, 1980) a *Tři divadelní hry* (orig. Три пьесы, 1983), románu *Výchova podle doktora Spocka* (orig. Воспитание по доктору Споку, 1978) a publicistického díla *Všechno máme před sebou* (orig. Всё впереди, 1986).

Vskutku pozoruhodným spísem je *Soulad. Črty o lidové estetice* (orig. Лад. Очерки о народной эстетике, 1979–1981). Je to soubor drobných prací, v nichž se odráží Bělovo-tíhnutí k publicistice. V této souvislosti se nám zcela jistě ne náhodou vybavují *Přišiviny krátké povídky*, *Turgeněvovy „básně v próze“*, *Solouchinova „letmá zamyšlení“* z díla *Kamínky na dlani* (orig. Камешки на ладони, 1977), *Solženicynovy „etudy“* ze sborníku *Etudy a drobné povídky* (orig. Этюды и крохотные рассказы, 1966) či *Astaffevovy „lyrické miniatury“* z knihy *Záseky* (orig. Зарёсы, 1961–1996). Z žánrového hlediska se jedná o črty, reflexe, lyricko-filozofická zamyšlení, poselství a úvahy o světě, o kosmu, o vesnickém způsobu života, o člověku, o lásce, o harmonii v přírodě i v lidských vztazích, o jednotlivých ročních obdobích, o rostlinách a v neposlední řadě o smyslu lidského bytí. *«Трудно даже представить, сколько людей воспитала эта самая ранняя, самая яркая, самая красная, самая душистая, самая сладкая ягода! Именно воспитала, поскольку главное воспитание происходит в детстве. Первая весна детства... самая памятная, а первая ягодка в такую весну всегда земляничина... с ней связано даже детское горе, тоска ожидания матери, которая, идя с сенокоса, обязательно нарвет кустик с первыми наполовину белыми ягодами.»*⁴

Vesnická problematika, která prošla bouřlivým a mnohdy až klopotným vývojem, je tradičním tématem ruského písemnictví od osmnáctého století do současnosti. Na detailnější pojednání zde není místo, ale uveďme alespoň, že je to právě ona, která sehrála podstatnou úlohu i v období „glasnosti“ a „perestrojky“, kdy došlo k tzv. *erozi monologismu* stávajícího modelu literatury. Dovolíme si tvrdit, že v tomto směru byla próza s vesnickou tematikou více než nadějným – přestože ještě velmi opatrným – projevem tematického, ideového, estetického a filozofického *pluralismu*. V centru její pozornosti stojí totiž *člověk* a primárními hodnotami jsou *hodnoty přírodní*. Vzniká tak, přesněji řečeno – obnovuje se

³ Tento neobvyklý název je vyvozen ze slova místního dialektu *«бухтеть»*, což ve volném překladu znamená *lhát, vymýšlet si*.

⁴ БЕЛОВ, В.: Лад. Очерки о народной жизни. In: Избранные произведения в трех томах, т. 3, Москва 1983, с. 181.

a znovooživá návrat k půdě a k onomu starobylému hlubinnému jádru, z něhož člověk odedávna vycházel a čerpal. U pramenů tohoto nového svěžehého proudu stála a nesporně silnou roli sehrála novela *Alexandra Solženicyna Matronina chalupa* (orig. Матренин двор, 1963). Tato próza byla nepochybně inspirací nejen pro F. Abramova, V. Šukšina, V. Astafjeva, J. Nosova, ale i pro námi aktuálně zmiňovaného Vasilije Bělova a další spisovatele.

V kontextu veškeré literatury s tematikou vesnice zaujímá tvorba *Vasilije Bělova* osobitě místo. Každý z prozaiků jeho generace je svým způsobem spjat s rodným krajem. Vztah k přírodě, k zemi a k domovu je pro V. Bělova vztahem určujícím. Je možné říct – vztahem *osudově* určujícím. Bělov v něm hledá a s jistotou nachází své lidské i umělecky tvůrčí zdroje a východiska, nové tematické a výrazové způsoby i možnosti. Díky tomu nahlíží na severskou přírodu a na život venkovského člověka nenásilně, zevnitř a dodává tak svým prózám všelidský a obecně platný charakter. «Проза Белова – проза прощания с глубоко любимым родным миром, который на их глазах, а порой и при участии, исчез уже навсегда... Книги Белова, как и всех близких ему товарищей по литературному делу, писателей, в большинстве своем уже ушедших из жизни, это завет.»⁵

Bělovův vztah ke skutečnosti je *antropocentrický*, zaměřuje svou pozornost na člověka a s jakousi zvláštní úporností hodnotí svět z lidského náhledu a nadhledu. Pozoruhodná je jeho schopnost hlubokého ponoru k samotnému smyslu proměn *člověka* i v *člověku*. Zkušeně a přesně ve svých dílech diagnostikuje „onemocnění“ vesnice i celé země, které mělo původ v odcizení a okorání člověka, v jeho odtržení od půdy, od práce na ní, od domova, od rodiny, čímž začal pozbývat svou přirozeně lidskou podstatu. Jako prioritní prosazuje Vasilij Bělov požadavek, aby svět hledal svůj smysl v člověku, protože bez jeho přítomnosti ztrácí veškerou estetickou náplň a poetický smysl. «Я дома, у себя на родине, и теперь мне кажется, что только здесь такие светлые речки, такие прозрачные бывают озера. Такие ясные и всегда разные зори. Так спокойны и умиротворенно-задумчивы леса зимою и летом.»⁶

Bělov je prozaik, který se snaží ukázat několikerou rozměrnost lidské individuality. Neuspokojují ho momentální stanoviska jeho literárních postav, ale usiluje o odhalení jejich pozadí a zkoumá jejich příčiny. Spíše než na dramatickém rozvíjení děje staví autor své příběhy na postižení a zobrazení často až neobvykle krutých a tragických životních osudů zemitých vologodských rodáků, spjatých s půdou a s vesnicí. Jeho prózy je možné přirovnat k dílčím výpovědím o nitru člověka. Bělov jako jejich tvůrce zaujme jak schopností postihnout rázovitý temperament obyvatel severoruských končin, tak smyslově svěžím citem pro jejich krajinnou tvář, s typickým koloritem a přírodně náladovou atmosférou. Takovým způsobem prozaik zvýrazňuje poetičnost a reflexivnost, které se tak stávají typickým výrazem jeho děl. V souvislosti s tímto konstatováním je nutno uvést, že dominantní lyrizující složky jeho prózy v žádném případě neoslabují děj, ale jsou naopak jeho neodmyslitelnou a bytostnou součástí. „Noc byla tichá, až v uších zvonilo... Kolem dokola byla tráva a pole. A jenom břízy se bělaly u jakoby neviditelných domů... Na kopečku rostly mohutné vrbovky a kopřivy.“⁷

⁵ КУЗНЕЦОВ, Ф.: Завет Белова. In: Литературная газета, 18. 12. 2012, № 50/2012, с. 5.

⁶ БЕЛОВ, В.: Плотницкие рассказы. In: Избранные произведения в трех томах, т. 2, Москва 1983, с. 195.

⁷ БÉЛОВ, В.: Хоřká chuť života. Praha 1978, s. 31.

Nemůžeme opominout Bělovovu precizní schopnost přímo evokovat náladu okamžiku a převést pozornost od epického vyprávění k lyricky líčenému detailu. „*Nevěděl, jak dlouho proležel v trávě u říčního brodu pod písčitým svahek... Fialková oblaka s bílými okraji plula k západu... Nikdo neslyšel, jak na široký napjatý list lopuchu, zbavený olověné tíhy, dopadly dvě chladné slzy.*“⁸

«*Солнце оторвалось от лесных верхушек... Пахло зимней студеной водой и хвоей... Ноги сами несли его, и он перестал ощущать сам себя, слился со снегом и солнцем, с голубым, безнадежно далеким небом, со всеми запахами и звуками предвечной весны.*»⁹

Prozaik Vasilij Bělov je rozený a poutavý vypravěč. Jeho novely a romány se z větší části odehrávají v krátkých ústrojných scénách bez zbytečných komentářů a popisného rozvádění děje. Každá postava má svou osobitou tvář a nezaměnitelný úděl, který nebývá vždy autorem vykreslen do detailu, ale pouze nastíněn. Tato jakási záměrná fragmentarita nechává prostor pro recipienta při zamýšlení se a domýšlení předcházejících i následných osudů literárních hrdinů. Bělova prozaistika je přímočarým směřováním k racionálním motivům lidského konání, cestou do hlubin lidské individuality, pokusem porozumět člověku své doby. Podobně jako u Viktora Astafjeva je i u Vasilije Bělova v centru jejich lidské i umělecké pozornosti právě člověk. *Člověk*, který v životě potřebuje tři základní *hodnoty – lásku* doprovázenou štěstím, *víru* jako morální základ a *umění* jako duchovní jistotu.

Vasilij Bělov se zapsal do vývoje soudobé ruské literatury překvapivě osobitým a vytríbeným rukopisem.¹⁰ Zasáhl do něj hned od prvních okamžiků průrazností vlastního vypravěčského nadání, vizuální představitivosti a schopností udržet vnitřní náboj, napětí i lyrismus a emoce doslova v každém slově a slovním spojení.

Spisovatelský talent Vasilije Bělova nehledal podstatu člověka a jeho lidskosti v okázalé výjimečnosti, ale naopak ve zdánlivé všednosti a obyčejnosti. Právě v ní pokračně nacházel svědeckví o tvářnosti a osobitosti dnešního člověka a o hledání a utváření jeho náklonnosti k ostatním lidem a vztahu ke společnosti.

S odchodem Vasilije Bělova ztrácí ruská literatura další z velkých zdrojů pozitivní inspirace.

⁸ IBIDEM, s. 30–31.

⁹ БЕЛОВ, В.: Привычное дело. In: Избранные произведения в трех томах, т. 2, Москва 1983, с. 39.

¹⁰ Na sklonku roku 2012 krátce před spisovatelovým úmrtím vyšlo souborné vydání jeho próz – Собрание сочинений Василия Белова в семи томах. Вологда–Москва 2012.